

SPW

Goed voor
elkaar.

www.spw.nl

Verslag Verantwoord Beleggen 2016

Goed voor elkaar.

Inhoudsopgave

Voorwoord van het bestuur	3
Verantwoord beleggen in getallen	4
1. Ons beleid voor verantwoord beleggen	5
2. Duurzaamheid en goed bestuur een steviger plek geven in de beleggingspraktijk	7
3. Bedrijven aansporen tot verduurzaming en goed bestuur	11
4. Tegengaan klimaatverandering	14
5. Opkomen voor mensenrechten	16
6. Uitgesloten bedrijven en staatsleningen	17
7. Vooruitblik 2017 en verder	18
Bijlagen	
1. Bedrijven waarmee contact was over duurzaamheid en goed bestuur	19
2. Bedrijven en landen waarvan we geen aandelen en staatsleningen willen hebben	22

Voorwoord

Al jaren hebben we een duidelijk beleid voor verantwoord beleggen. Dit houdt in dat niet alleen wordt gelet op financiële rendementen, risico's en kosten, maar ook op hoe bedrijven omgaan met mensen en milieu en of ze goed worden bestuurd. We zijn ervan overtuigd dat bedrijven met voldoende aandacht hiervoor beter presteren op de lange termijn. Daarnaast vinden we dat we een duidelijke maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben die verder gaat dan alleen het regelen van een goed pensioen voor onze deelnemers. Door verantwoord te beleggen, geven we invulling aan die verantwoordelijkheid.

Deelnemers van pensioenfondsen zijn de afgelopen jaren steeds hogere eisen gaan stellen aan hoe hun fonds belegt. Politieke partijen, maatschappelijke organisaties en de media hebben hier steeds meer aandacht voor gekregen. Nationale en Europese overheden zijn nieuwe eisen gaan stellen waaraan wij moeten voldoen.

Mede als reactie daarop hebben we in 2016 onze visie op verantwoord beleggen verder aangescherpt. Een werkgroep van bestuursleden heeft onze aanpak tegen het licht gehouden en gekeken hoe we ons verder kunnen verbeteren. In 2017 zullen we hier verder bestuurlijke invulling aan geven.

Vorig jaar zijn we zo'n 8 miljoen euro meer gaan beleggen in duurzame energie. De hoeveelheid CO₂ die de meer dan 4.000 bedrijven in onze aandelenportefeuille uitstoten, is ten opzichte van 2015 teruggebracht met zo'n 22%. Daarmee hebben we belangrijke stappen gezet om onze bijdrage te leveren aan het tegengaan van de opwarming van de aarde. Tevens zorgen we daarmee dat onze beleggingsportefeuille minder risico's loopt als gevolg van overheidsmaatregelen om de CO₂-uitstoot te beperken, bijvoorbeeld door het duurder maken van uitstootrechten.

Als duurzaam en verantwoord belegger willen we ook op andere terreinen bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke- en milieuproblemen. We hebben besloten om ons daarbij te richten op de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. Bij het bruikbaar maken van die doelen voor beleggers heeft onze vermogensbeheerder APG samengewerkt met andere pensioengeldbeleggers.

Het afgelopen jaar stond voor een groot deel in het teken van de voorbereidende activiteiten die nodig zijn om onze aanpak van verantwoord beleggen een stap verder te brengen. Daarbij hebben we gekozen voor een insluitingsaanpak waarbij we in elke bedrijfstak willen kunnen kiezen voor de meest duurzame bedrijven (koplopers en beloften). In 2016 heeft APG hiervoor een methode ontwikkeld, gegevens verzameld om duizenden bedrijven te kunnen beoordelen en een data-systeem gebouwd dat beleggers in staat stelt om volgens de insluitingsaanpak te werken.

Om onze invloed te vergroten, werken we zo veel mogelijk samen met anderen. Zo heeft APG in 2016 een grote coalitie van 23 internationale beleggers tot stand gebracht voor het gezamenlijk aanpakken van het schrijnende probleem van de kinderarbeid bij kobaltwinning in Afrika.

Onze beleggingen in green bonds hebben we uitgebreid van zo'n 40 miljoen tot 58 miljoen euro. Onze vastgoedportefeuille hebben we verder verduurzaamd. Mede na aandringen van APG zette onze Nederlandse vastgoedbelegging Vesteda forse stappen bij de verduurzaming van de tienduizenden huurwoningen in portefeuille.

Als duurzaam en verantwoord belegger willen we transparant zijn over wat we doen. Jaarlijks leggen we hierover verantwoording af in dit aparte verslag. Ook via ons magazine en onze website besteden we hier aandacht aan.

Verder zijn we begin 2017 lid geworden van de Principles for Responsible Investing (PRI). Dat is een bij het grote publiek nog weinig bekende vereniging van beleggers en bedrijven die probeert om wereldwijd de aandacht voor verantwoord beleggen te vergroten. Op dit moment zijn er al meer dan 1.500 leden die een totaalvermogen beheren van ruim 60 biljoen (60 + 12 nullen) US dollar. Door ons lidmaatschap willen we de wereldwijde aandacht voor verantwoord beleggen ondersteunen. Tegelijkertijd zal het onze kennis en inzicht in verantwoord beleggen vergroten. De ontwikkelingen op dit terrein gaan razendsnel. Wij vinden het belangrijk om die goed te kunnen volgen.

Harderwijk, 13 juni 2017

Bestuur SPW

Verantwoord beleggen in getallen

Wat we in 2016 hebben gedaan als verantwoord belegger kan worden samengevat in de volgende getallen. Verderop in dit verslag worden ze van meer achtergrond voorzien.

€ 12,05 miljard

Totaal belegd vermogen eind 2016

(eind 2015: € 10,65 miljard)

€ 1,13 miljard

Belegd vermogen met een hoge duurzaamheidswaarde

(eind 2015: € 0,75 miljard)

€ 70 miljoen

Beleggingen in hernieuwbare energie (wind, water, zon)

(eind 2015: € 62 miljoen)

€ 58 miljoen

Beleggingen in groene leningen

(2015: € 40 miljoen)

670.000

Tonnen CO₂ die de bedrijven in onze aandelenportefeuille uitstoten 'voor onze rekening'

(2015: 855.000)

4.242

Aantal aandeelhoudersvergaderingen waarop namens SPW werd gestemd

(2015: 4.443)

245

Aantal beursgenoteerde bedrijven waarmee contact was over duurzaamheid en goed bestuur

(2015: 199)

47%

Percentage beloningsvoorstellen op aandeelhoudersvergaderingen waar namens SPW tegen werd gestemd omdat ze niet aan SPW's eisen voldeden

(2015: 54%)

19

Aantal bedrijven op onze uitsluitingslijst

(2015: 19)

10

Aantal landen op onze uitsluitingslijst

(2015: 12)

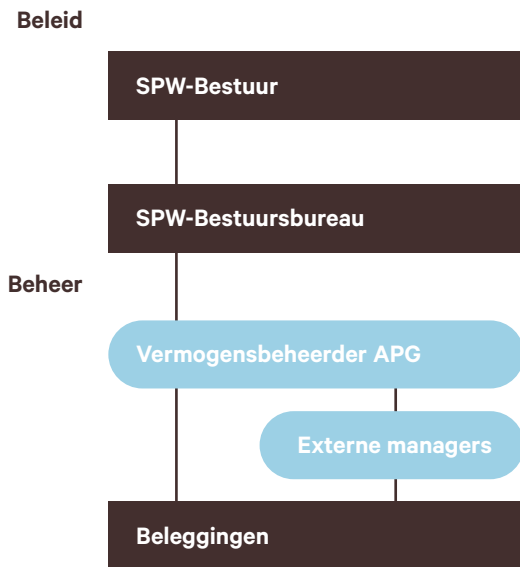
1. Ons beleid voor verantwoord beleggen

De pensioenpremies die onze deelnemers en hun werkgevers elke maand afdragen, beleggen we zodanig dat ze een zo goed mogelijk rendement opleveren tegen een aanvaardbaar risico. Door verantwoord te beleggen, dragen wij tevens bij aan duurzame ontwikkeling. Ons beleid voor verantwoord beleggen kent drie doelen:

- De risico- en rendementsverhouding verbeteren;
- Blijk geven van maatschappelijke verantwoordelijkheid;
- Bijdragen aan de waarborging van de integriteit van de financiële markten.

Uitvoering door onze vermogensbeheerder

Ons beleggingsbeleid (en daarmee ook het beleid voor verantwoord beleggen) wordt vastgesteld door het bestuur dat hierbij onder andere wordt ondersteund door het bestuursbureau. De uitvoering is ondergebracht bij APG dat ons pensioenvermogen beheert.

Figuur: Inrichting governance SPW-APG

Specialisten en samenwerkingsverbanden

Onze vermogensbeheerder APG heeft een team van dertien specialisten op het terrein van duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur. Tot hun taken behoren onder meer: portefeuillemanagers ondersteunen bij verantwoord beleggen, gesprekken voeren met bedrijven over verantwoord ondernemen (engagements), voorstellen voor niet-beursgenoteerde beleggingen beoordelen op duurzaamheid en goed bestuur, en het stembeleid uitvoeren. Twee van de specialisten zijn

gestationeerd op het kantoor van APG in Hongkong, een op het kantoor in New York.

Onze vermogensbeheerder is actief binnen verschillende nationale en internationale samenwerkingsverbanden die zich via contacten met beleidsmakers en sectororganisaties inzetten voor het ontwikkelen van betrouwbare en efficiënte regelgeving. Het International Corporate Governance Network (ICGN) is daarbij van groot belang, net als de Principles for Responsible Investment (PRI). In Nederland betreft dit onder meer de institutionele beleggersvereniging Eumedion.

Milieu, sociaal beleid en goed bestuur

Om goede beleggingsbeslissingen te kunnen nemen, moeten de kansen en risico's van de beleggingen duidelijk in beeld worden gebracht. Daarom vinden we het belangrijk dat bij beleggingsbeslissingen niet alleen afgegaan wordt op financiële prestaties en bedrijfsprocessen, maar ook gekeken wordt of bedrijven beschikken over een goed milieu- en sociaal beleid en of zij goed worden bestuurd. Dit zijn de zogenoemde ESG-factoren: environment, social en governance. Structurele aandacht voor deze factoren in alle beleggingscategorieën is de kern van ons verantwoord beleggingsbeleid.

Heldere verwachtingen

Voor ons beleid verantwoord beleggen hebben we heldere verwachtingen geformuleerd die aansluiten op nationale en internationale regelgeving. In de eerste plaats zijn dat de Nederlandse wetten en de internationale verdragen waarbij Nederland zich heeft aangesloten. Van bedrijven en fondsen waarin wordt belegd, verwachten we dat ze handelen in lijn met de richtlijnen voor verantwoord ondernemen van de Verenigde Naties (VN Global Compact). Hierbij gaat het om mensenrechten, arbeidsrechten, anti-corruptie en milieu.

Op verschillende manieren controleert onze vermogensbeheerder of bedrijven hieraan voldoen. Twijfels hierover kunnen aanleiding zijn voor een dialoog. Dialogen kunnen soms jaren duren. Als een bedrijf er niet in slaagt om ernstige tekortkomingen te verbeteren en er ook geen zicht is op verbetering in de nabije toekomst, kunnen wij tot uitsluiting overgaan waarna APG ons belang in het bedrijf verkoopt. Dit is een laatste stap die slechts bij hoge uitzondering wordt gezet, al was het maar omdat we op een verkochte onderneming geen invloed meer kunnen uitoefenen.

Belangrijk bij ons beleid voor verantwoord beleggen zijn verder twee documenten van de Organisatie voor Economische

Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). De OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen, die ook ondertekend zijn door de Nederlandse overheid, moeten er toe bijdragen dat bedrijven handelen in lijn met de relevante wet- en regelgeving. Ze gaan verder dan de VN Global Compact door ook aandacht te besteden aan consumentenbelangen, de verspreiding van kennis en het afdragen van belastingen. De OESO-uitgangspunten voor goed ondernemingsbestuur moeten er aan bijdragen dat ondernemingen op een transparante manier bestuurd worden. Een duidelijke taakverdeling tussen toezichthoudende en uitvoerende functies is daarbij van groot belang. Verder verwachten we dat bedrijven handelen in lijn met de principes van het Internationale Corporate Governance Netwerk. Dit ICGN is een samenwerkingsverband van beleggers dat goed ondernemingsbestuur bevordert. De principes gaan onder meer over verslaggeving en accountantscontrole en de rechten en verantwoordelijkheden van bestuurders en aandeelhouders.

Bijdragen aan betere prestaties

Onze vermogensbeheerder staat voortdurend in contact met de bedrijven en fondsen waarin wordt belegd. Door goede relaties met het management te onderhouden, is hij niet alleen op de hoogte van de risico's en kansen, maar kan hij ook meepraten over de strategie. Dit geldt voor zowel de beursgenoteerde beleggingen, als de niet-beursgenoteerde beleggingen. Ook hier hebben we heldere verwachtingen geformuleerd over de wijze waarop ons vermogen wordt beheerd. APG wendt zijn invloed aan om andere marktpartijen aan te sporen ook verantwoord beleggen centraal te stellen.

Verantwoord beleggen en rendement

De missie van SPW is het verzorgen van een waarde- of welvaartsvast pensioen tegen betaalbare premies en aanvaardbare risico's voor iedere werknemer van een woningcorporatie. SPW is ervan overtuigd dat haar "Beleid Verantwoord Beleggen" bijdraagt aan het realiseren van deze missie.

Het is onze overtuiging dat beleggers betere beleggingsbeslissingen nemen als ze structureel aandacht schenken aan duurzaamheidsfactoren en verantwoord ondernemen. Zo krijgen ze een completer beeld van de kansen en risico's die aan een bepaalde belegging vastzitten. Dat duurzaam en verantwoord beleggen niet ten koste hoeft te gaan van het financieel rendement wordt ook nog eens ondersteund door een in 2015 verschenen metastudie van ruim 200 academische onderzoeken¹. In 2016 haalden we met onze beleggingen een rendement van 12,8%.

¹ Voor hun studie 'From the stockholder to the stakeholder; how sustainability can drive financial outperformance' analyseerden Gordon Clark, Andreas Feiner en Michael Viehs meer dan 200 academische studies over verantwoord ondernemen en verantwoord beleggen.

2. Duurzaamheid en goed bestuur een steviger plek geven in de beleggingspraktijk

In 2016 hebben we twee belangrijke stappen gezet bij het verder ontwikkelen van verantwoord beleggen. De insluitingsaanpak die onze vermogensbeheerder ontwikkeld heeft, zal ons in staat stellen om straks alleen nog te beleggen in bedrijven die het beter doen dan vergelijkbare bedrijven op het gebied van duurzaam en verantwoord ondernemen (de zogenoemde koplopers). Daarnaast hebben we besloten om ons aan te sluiten bij een sterk groeiende groep beleggers die via hun beleggingen willen bijdragen aan het bereiken van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. In dit hoofdstuk gaan we daar nader op in.

Het insluiten van koplopers

In 2020 willen we alleen nog aandelen en obligaties in bezit hebben van bedrijven met voldoende aandacht voor duurzaam en verantwoord ondernemen (koplopers). In bedrijven die achterblijven, zullen we in principe² alleen nog beleggen wanneer we ze, via onze vermogensbeheerder, kunnen aanzetten tot verbeteringen. Deze groep achterblijvers noemen we beloften. Dat zijn de grote lijnen van ons insluitingsbeleid waartoe we in 2016 hebben besloten.

Om alle bedrijven te kunnen indelen in koplopers en achterblijvers, heeft APG in 2016 een beoordelingsproces ontwikkeld op basis van de thema's die onder de paraplu van de Verenigde Naties (VN Global Compact) zijn afgesproken over verantwoord ondernemen: mensenrechten, werknemersrechten, milieu en het tegengaan van corruptie. Wij willen dat bedrijven zich bewust zijn van de belangrijkste risico's die zij op deze terreinen lopen. Ook moeten zij beleid hebben over hoe zij met die risico's omgaan en procedures om dat beleid in praktijk te kunnen brengen. Verder wordt gekeken of ze betrokken zijn geweest bij grote controverses en calamiteiten zoals corruptie, arbeidsongelukken en milieurampen.

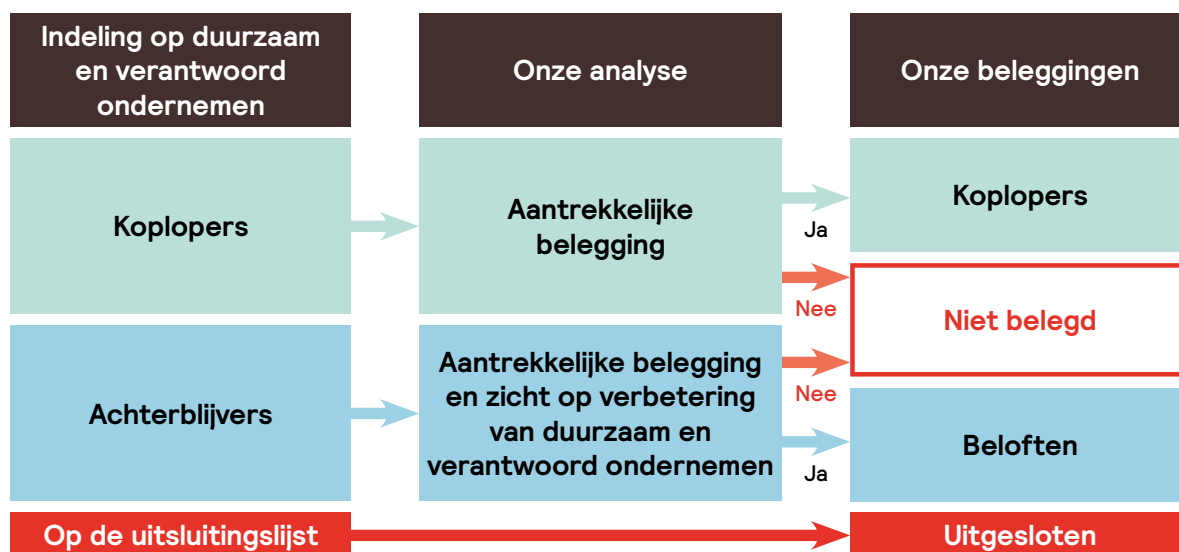
Deze beoordeling doet APG per bedrijfstak. In zo'n 60 verschillende bedrijfstakken richt APG zich op de risico's die daar het meest relevant zijn. Zo zijn milieuvervuiling en arbeidsveiligheid belangrijke thema's in bijvoorbeeld de olie- en gassector terwijl ze in de financiële wereld minder risico's opleveren. Daar zal meer worden gelet op zaken die te maken hebben met bedrijfsethiek, zoals betrokkenheid bij omkoping en corruptie, witwaspraktijken en de vraag of er een goede klokkenluidersregeling is waardoor misstanden aan de orde kunnen worden gesteld.

Daarnaast wordt binnen elke bedrijfstak een onderscheid gemaakt tussen bedrijven in opkomende markten, waar overheden vaak minder hoge eisen stellen aan het gedrag van bedrijven, en die in ontwikkelde markten, waar het overheidsstoezicht doorgaans wat strenger is. Dankzij dit onderscheid blijft het voor ons mogelijk om in verschillende markten te beleggen. Dat is belangrijk om de risico's te kunnen spreiden.

Bij beleggingsbeslissingen zullen onze beleggers deze indeling in koplopers en achterblijvers gebruiken. Waar bedrijven gelijk scoren op risico-rendementsverwachtingen zullen zij kiezen voor de koplopers. In achterblijvers mogen de portefeuillemanagers straks alleen nog beleggen wanneer ze die achterblijvers er toe kunnen aanzetten hun duurzaamheidsprestaties te verbeteren (of wanneer deze bedrijven dit doen uit eigen initiatief). Daarbij hoeven niet alle beloften de potentie te hebben om koploper te worden. Wel moet er perspectief zijn op duidelijke verbeteringen. Daarover zullen concrete doelen worden afgesproken.

Hoe de insluitingsaanpak werkt, staat aangegeven in de figuur hierna. Naast dit insluitingsbeleid blijft ook ons uitsluitingsbeleid bestaan. Meer informatie daarover staat verderop in dit verslag op pagina 17.

² Waar het vanuit het perspectief van rendement en risico aantrekkelijk is om in een achterblijver te beleggen die mogelijk pas op langere termijn duurzaamheidsverbeteringen laat zien, blijft dat in principe mogelijk.

Figuur: Schematische weergave van onze insluitingsaanpak

Een overtuigend verhaal voor alle beleggingen

In 2020 zal dit insluitingsbeleid in onze hele aandelen- en obligatieportefeuille zijn ingevoerd. Dan willen wij voor al onze beleggingen een duidelijk beeld hebben van hoe ze voldoen aan onze duurzaamheidseisen. Noodzakelijk hiervoor is een kennismanagementsysteem dat op een toegankelijke manier inzicht geeft in hoe bedrijven presteren, zowel op rendement en risico als op duurzaam en verantwoord ondernemen. In 2016 heeft APG zo'n systeem ontwikkeld voor onze aandelen-, bedrijfsobligatie- en (beursgenoteerde) vastgoedportefeuilles. In 2017 wordt het operationeel. Hiermee kunnen wij ook zien of bedrijven behoren tot de koplopers of de achterblijvers en welke activiteiten onze vermogensbeheerder onderneemt om hen op het juiste niveau te brengen.

Insluiten van alternatieve beleggingen

Het insluitingsbeleid geldt niet alleen voor onze aandelen- en bedrijfsobligatieportefeuilles maar ook voor onze alternatieve beleggingen, waarin we veelal niet rechtstreeks beleggen maar via fondsen. Voor deze beleggingen (vastgoed, private equity³, hedgefondsen⁴ en grondstoffen) geldt ook dat we in principe een voorkeur hebben voor die fondsen die het beter doen dan andere op het gebied van duurzaamheid. Om de duurzaamheidsprestaties van vastgoedfondsen in kaart te kunnen brengen, stimuleert APG ze om mee te doen aan de jaarlijkse duurzaamheidsonderzoeken van de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB). Voor nieuwe beleggingen is deelname hieraan verplicht.

Om beter zicht te krijgen op duurzaamheid en verantwoord ondernemerschap bij onze private equity beleggingen, heeft APG in 2016 een nieuwe vragenlijst ontworpen die fondsen moeten invullen voordat wij erin beleggen. Daarbij gaat het om hun beleid, hoe ze dat uitvoeren, hoe ze erover rapporteren en hoe ze het monitoren. Ook willen we weten hoe ze omgaan met klimaatverandering en de diversiteit in hun bestuur. Om meer invloed te kunnen uitoefenen op de private equity sector heeft APG deze vragenlijst ontworpen samen met PRI, de wereldwijde organisatie voor verantwoordbeleggers, en het samenwerkingsverband van institutionele beleggers over klimaatverandering (IIGCC).

Daarnaast heeft APG meegewerkt aan een vragenlijst die managers van private equity fondsen (zogenoemde general partners) kunnen gebruiken om beter zicht te krijgen op wat de bedrijven in hun fondsen doen aan duurzaamheid en verantwoord ondernemerschap. Ook is bijgedragen aan een soortgelijke vragenlijst van de PRI voor hedgefondsen. Door deze vragenlijsten, die sectorbreed bruikbaar zijn, weten private equity bedrijven en hedgefondsen beter wat er van hen wordt verwacht. Voor APG geven deze vragenlijsten antwoord op de vraag

³ Private equity is een strategie die investeert in niet-beursgenoteerde bedrijven met het doel om waarde te creëren via een beursgang of via een onderhandse verkoop aan derde partijen.

⁴ De beleggingscategorie hedgefondsen is een verzameling van beleggingsstrategieën die zich onderscheiden van traditionele beleggingen door de vrijheid die de beheerders hebben ten aanzien van de beleggingsstijl. Hedgefondsen ontleen hun naam aan het feit dat zij doorgaans traditionele risicofactoren, zoals aandelenmarktrisico of kredietrisico, volledig of gedeeltelijk afdekken.

DUURZAME ONTWIKKELINGS DOELEN

of het verantwoord is om in een bepaald fonds te beleggen, eventueel nadat is voldaan aan extra voorwaarden. Ook kunnen ze aanleiding zijn om juist niet in een fonds te beleggen. Een Amerikaanse private equity manager waarin we eerder bewust niet belegden, onder andere omdat er geen duurzaamheidsbeleid was, stelde in 2016 alsnog een beleid op dat van toepassing is op de ruim vijftig bedrijven waarin deze manager is belegd.

Bijdragen aan de VN-doelen voor duurzame ontwikkeling

We willen meer beleggen in activiteiten die niet alleen een goed rendement opleveren maar ook bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke en milieuproblemen. In 2016 hebben we besloten om ons daarbij te richten op de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties. Hoe we dat doen, lichten we hier toe.

De duurzame ontwikkelingsdoelen werden in 2015 vastgesteld door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Deze 17 doelen, die weer zijn onderverdeeld in subdoelen, moeten ervoor zorgen dat de wereld zich ontwikkelt in een richting waarin in de behoeften van de huidige generaties kan worden voorzien zonder dat dit ten koste gaat van de mogelijkheden van toekomstige generaties. De duurzame ontwikkelingsdoelen zijn de opvolgers

van de millenniumdoelen die de VN in 2000 vaststelden om in 2015 onder meer honger en extreme armoede uit te bannen.

Duurzame beleggingen worden beleggingen in duurzame ontwikkeling

Al een aantal jaren is APG voor ons actief op zoek naar beleggingen die niet alleen een goed rendement opleveren maar ook bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke en milieuvraagstukken. In deze zogenoemde beleggingen met een hoge duurzaamheidswaarde (HSI's⁵) hadden we eind 2016 voor zo'n 1,13 miljard euro belegd. Concreet ging het hierbij om activiteiten die bijdragen aan oplossingen voor klimaatverandering, waterschaarste, overstromingen, luchtverontreiniging, het verdwijnen van natuurlijke leefomgevingen, uitsterven van diersoorten en de behoefte aan microfinanciering. Beleggingen in farmaceutische bedrijven die bijdragen aan toegankelijke gezondheidszorg in landen met een laag gemiddeld inkomen, vielen ook in deze categorie.

⁵ Wat de High Sustainability Investments (HSI's) zijn, wordt bepaald op basis van een door onze vermogensbeheerder ontwikkelde methode. Voor 87% van de gerapporteerde gegevens wordt gebruik gemaakt van externe informatiebronnen zoals GRESB, de Access to Medicine Index en het FTSE Russell Low Carbon Economy (LCE) Model. Ook wordt gebruik gemaakt van input van portefeuillemanagers van APG. De in 2012 opgestelde berekeningsmethode is meerdere keren aangescherpt en zal in 2017 plaatsmaken voor een nieuwe methode wanneer de HSI's zullen opgaan in de SDI's.

In 2016 is onderzocht in hoeverre de duurzame ontwikkelingsdoelen voor ons als belegger bruikbaar zijn als richtsnoer bij onze duurzame beleggingen. Het antwoord was positief. Alleen de doelen 16 en 17 zijn niet te gebruiken omdat ze alleen betrekking hebben op overheidstaken.

Wat zijn beleggingen in duurzame ontwikkeling?

Om ervoor te zorgen dat er meer eenduidigheid komt in de begrippen die pensioenfondsen gebruiken als verantwoord belegger, heeft APG in 2016 samen met pensioenuitvoerder PGGM gedefinieerd wat we precies onder beleggingen in duurzame ontwikkeling moeten verstaan.

Beleggingen in duurzame ontwikkeling (SDI's⁶) definiëren we als beleggingen in bedrijven met een positieve invloed op mens en milieu door de producten en diensten die ze leveren of doordat ze een erkend voorloper zijn bij de overgang naar een duurzamere economie. Met deze beleggingen, die ook voldoen aan onze eisen wat betreft financieel risico en rendement, dragen wij bij aan de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.

Om te kunnen vaststellen of een onderneming in aanmerking komt als een belegging in duurzame ontwikkeling, wordt allereerst gekeken of die onderneming een positieve bijdrage levert aan een van de VN-doelen. Hiervoor is voor alle 'belegbare' duurzame ontwikkelingsdoelen een nadere uitwerking gemaakt (taxonomie) met subdoelen en bedrijfsactiviteiten die aan het bereiken van dat doel bijdragen.

Daarnaast mogen SDI's geen negatieve impact hebben op de doelstellingen van ons beleid. Ook wordt gelet op eventuele betrokkenheid bij grote controverses zoals omkopingsschandalen of calamiteiten als milieurampen. Voor al onze SDI's willen we een 'goed verhaal' hebben dat we aan onze deelnemers en stakeholders kunnen uitleggen.

In 2017 gaat APG na welke beleggingen in onze portefeuille kunnen worden aangemerkt als SDI. Wij verwachten dat vrijwel alle HSI's zich ook als SDI kwalificeren. Voor dit verslag rapporteren we nog volgens de HSI-definitie. In het verslag over 2017 zullen we dat volgens de SDI-definitie doen.

Beleggingen met hoge duurzaamheidswaarde groeien verder

Onze beleggingen met hoge duurzaamheidswaarde zijn in 2016 toegenomen van 748⁷ miljoen tot 1,13 miljard euro, dat is ruim 9% van onze portefeuille.

Het grootste deel van onze beleggingen met hoge duurzaamheidswaarde bestaat uit duurzaam vastgoed. Daarbij gaat het om de vastgoedbeleggingen die in de hoogste categorie eindigen bij het jaarlijkse duurzaamheidsonderzoek van GRESB. Het vermogen dat we in deze zogenoemde 'green stars' beleggen, steeg van 405 miljoen naar 713 miljoen euro.

Van een reële groei van de beleggingen met hoge duurzaamheidswaarde was ook duidelijk sprake in de portefeuille met (bedrijfs)leningen, waar het aantal green bonds (duurzame obligaties) flink toenam. Ook was in de aandelenportefeuille (ontwikkelde markten) een stijging zichtbaar. Hier zijn we onder andere gaan beleggen in het Belgische materiaaltechnologiebedrijf Umicore, dat sterk is in metaalrecycling en herlaadbare autobatterijen, en het Noorse Tomra Systems, dat onder andere de flesseninnamemachines maakt die worden gebruikt in supermarkten.

Hernieuwbare energie

Onze beleggingen in hernieuwbare energie zijn in 2016 met zo'n 13% toegenomen. Eind 2015 hadden we hierin 62 miljoen euro belegd, eind 2016 was dat 70 miljoen euro. De toename was vooral groot in onze bedrijfsobligatieportefeuille. Een flink deel van de green bonds die we in 2016 verwierven, droeg hieraan bij.

Green bonds

We zijn meer gaan beleggen in green bonds (duurzame obligaties). Eind 2016 hebben we er 59 ter waarde van 58 miljoen euro. Een jaar eerder waren dat er nog 38, goed voor ongeveer 40 miljoen euro. Green bonds worden uitgegeven door bedrijven en overheden voor de financiering van duurzame projecten, meestal op milieugebied. Via onze green bonds dragen we bij aan meerdere van de VN-doelen maar verreweg het meest aan betaalbare en duurzame energie. Via obligaties die we in 2016 aan onze portefeuille hebben toegevoegd, dragen we bij aan de financiering van een groot windmolenpark in Kansas (VS) en van het kabelnetwerk dat windenergie van de Noordzee aan land brengt. Via een green bond van Nederlandse hypotheekverstrekker Obvion zijn we voor 2,2 miljoen euro gaan beleggen in energiezuinige woningen.

In totaal is 3,1% van onze bedrijfsobligatieportefeuille belegd in green bonds. Vorig jaar was dat nog 1,8%.

⁶ SDI staat voor Sustainable Development Investment.

⁷ Het bedrag van 730 miljoen dat we rapporteerden in het Verslag Verantwoord Beleggen over 2015 hebben we iets naar boven bijgesteld naar aanleiding van de verdere ontwikkeling van de HSI-berekeningsmethode.

Samenwerken met andere financiële instellingen

Hoe grote beleggers er aan kunnen bijdragen dat meer geld beschikbaar komt voor de eerdergenoemde duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN, is onderwerp van het rapport dat APG en 17 andere Nederlandse financiële instellingen, in december aanboden aan minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en directeur Elderson van De Nederlandsche Bank. Om deze VN-doelen in 2030

daadwerkelijk te kunnen realiseren, zal naar schatting jaarlijks wereldwijd zo'n 5.000 tot 7.000 miljard dollar geïnvesteerd moeten worden. De 18 instellingen, waaronder banken als ABN AMRO en ING en verzekeraars NN, Aegon en Delta Lloyd, benadrukten dat het ook voor hun aandeelhouders en zakelijke relaties van belang is om de duurzame ontwikkelingsdoelen te laten meewegen bij hun beleggingsbeslissingen.

3. Bedrijven aansporen tot verduurzaming en goed bestuur

Wanneer er zorgen zijn over de duurzaamheid van een onderneming of de manier waarop die wordt bestuurd, spreekt onze vermogensbeheerder het management daarop aan. Dat gebeurt op verschillende manieren en varieert van het geven van een mening tot een intensief en soms langdurig proces dat gericht is op verandering. Dat laatste noemen we een engagement.

Nieuw beloningsbeleid bij Volkswagen

Volkswagen heeft een nieuw beloningsbeleid vastgesteld voor zijn bestuurders waarin meer waarde wordt toegekend aan niet-financiële prestaties zoals de tevredenheid van medewerkers en klanten. Hierop had APG aangedrongen in drie gesprekken met de voorzitter van de raad van commissarissen. Die gesprekken waren mede naar aanleiding van het schandaal met de sjoemelsoftware die de Duitse autoproducent gebruikte om de CO₂-uitstoot van zijn auto's in de Verenigde Staten gunstiger voor te stellen. In die gesprekken is ook gewezen op de noodzaak van een opener bedrijfscultuur en meer onafhankelijke commissarissen, die naar onze mening op dit moment ontbreken.

Tata

Samen met twaalf andere grote beleggers heeft APG bij het Indiase Tata aangedrongen op een betere inrichting van het bestuur. Naar aanleiding van de bestuurscrisis die eind 2016 uitbarstte bij Tata Sons, is gesproken met verschillende bestuurders. Het niet-beursgenoteerde Tata Sons is de grootste aandeelhouder van de verschillende Tata-bedrijven (waaronder Tata Steel en Tata Motors) waarin wij ook beleggen. APG heeft aangegeven dat de onafhankelijkheid van de bestuurders van Tata moet toenemen en de positie van de (minderheids) aandeelhouders moet worden versterkt.

Omkoping door Samsung Electronics

Aan de raad van bestuur van Samsung Electronics heeft APG gevraagd om een diepgaand onderzoek naar de betrokkenheid van het bedrijf bij het omkopschandaal dat voor grote politieke onrust zorgde in Zuid-Korea. Het bedrijf zou grote sommen geld hebben gegeven aan stichtingen die beheerd worden door een vertrouweling van de president. Wij willen dat wordt uitgezocht om hoeveel het gaat en wat het bedrijf gaat doen om dit soort praktijken in de toekomst te voorkomen. Onder meer zal gewerkt moeten worden aan een beter toezicht en een andere cultuur. Ook moet er een einde komen aan de gewoonte om oud-politici op te nemen in het bestuur.

Stemmen over bestuurders

In totaal heeft APG in 2016 op zo'n 2.500 aandeelhoudersvergaderingen gestemd van bedrijven waarin wij beleggen over ruim 18.000 bestuurders. Bijna 85% van de voorgestelde kandidaten kon op onze steun rekenen. Bij 10% was dat niet het geval en stemden we tegen, bijvoorbeeld omdat kandidaten niet onafhankelijk genoeg waren of al te veel bestuursfuncties hadden.

Figuur: Hoe stemden we over bestuurders?

Een goed beloningsbeleid

Voor het eerst sinds jaren heeft onze vermogensbeheerder bij de bedrijven waarin wij beleggen vaker voor dan tegen beloningsvoorstellen gestemd. Aangezien ons stembeleid niet wezenlijk is veranderd, lijkt dit het gevolg te zijn van een beter beloningsbeleid bij die bedrijven.

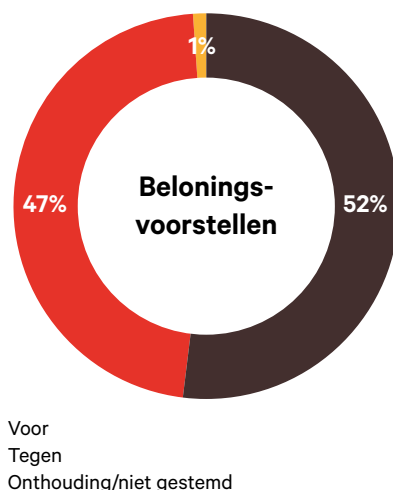
In 2016 stemde APG voor ons op bijna 1.500 aandeelhoudersvergaderingen over zo'n 1.600 beloningsvoorstellen. Bij 52% van de voorstellen was dit een stem voor, bij 47% tegen. In 2015 lag die verhouding andersom toen slechts 45% van de voorstellen op onze instemming kon rekenen en we bij 54% tegen stemden. Met name in de Verenigde Staten was sprake van een duidelijke vooruitgang. In 2015 steunden we daar nog geen kwart van de voorstellen. In 2016 was dat iets meer dan een derde. Met acht van de 115 bedrijven waar we eerder tegenstemden en in 2016 voor, hebben we in de afgelopen jaren gesprekken gevoerd over hun beloningsbeleid.

Belangrijke redenen om tegen te stemmen waren: te royale vertrekregelingen, onvoldoende relatie tussen de beloning en de prestatie die ervoor moest worden geleverd en onduidelijke regelingen. Voorstellen die de beloning koppelden aan het realiseren van uitdagende prestaties die voldoende bijdragen aan de strategische lange termijn doelen van een onderneming, konden in het algemeen wel op onze steun rekenen.

Blackrock

We steunden het voorstel van een Blackrock-aandeelhouder die wilde dat de vermogensbeheerder bij het stemmen over beloningsvoorstellen meer zou letten op een duidelijke link tussen de beloning en de prestatie die eraan ten grondslag zouden moeten liggen. Volgens APG is Blackrock te weinig kritisch op de beloningsvoorstellen van de Amerikaanse bedrijven waarin het belegt, zoals blijkt uit het hoge percentage voorstellen dat op steun van Blackrock kan rekenen⁸. Omdat Blackrock als grootste vermogensbeheerder ter wereld een duidelijke voorbeeldfunctie vervult en tot de grootste beleggers behoort in veel Amerikaanse ondernemingen, vond APG het belangrijk om hiermee een signaal af te geven. Het voorstel kreeg de steun van 4% van de stemmen. Overigens wordt bij de ondernemingen waarin Blackrock als externe beheerder voor ons belegt, gestemd volgens ons eigen stembeleid.

⁸ Volgens consumentenorganisatie SumOfUs stemde Blackrock in de periode juli 2014-juni 2015 voor 97% van de beloningsvoorstellen in de VS. Volgens hetzelfde onderzoek behoorde APG in dezelfde periode tot de meest kritische aandeelhouders.

Figuur: Hoe stemden we over zo'n 1.600 beloningsvoorstellen?

Beloningsbeleid bij Nederlandse bedrijven

Ahold kwam terug op zijn voornemen om bestuursleden een speciale bonus toe te kennen als ze een succes zouden maken van de fusie met de Belgische supermarktketen Delhaize. APG had hier bezwaar tegen gemaakt omdat fusies en overnames behoren tot het reguliere werk van bestuurders.

Ook met bestuurders bij Unilever, Shell en Philips heeft APG gesproken over het beloningsbeleid.

Figuur: Hoe stemden we over alle (zo'n 44.000) voorstellen op de aandeelhoudersvergaderingen van de bedrijven waarvan we aandelen hebben?

Meer aandacht voor duurzaamheid in financiële markten

De directeur voor duurzaamheid en goed bestuur van onze vermogensbeheerder is eind 2016 benoemd in de adviesgroep die de Europese Commissie in 2017 gaat adviseren over hoe de EU financiële markten kan stimuleren duurzamer te opereren.

Regels voor ondernemingsbestuur

De mogelijkheid om commissarissen van een bedrijf te belonen met aandelen in dat bedrijf, is niet opgenomen in de nieuwe Nederlandse Corporate Governance-code die eind 2016 werd gepubliceerd. Omdat commissarissen die met aandelen worden beloond, naar onze mening lastiger onafhankelijk toezicht kunnen uitoefenen, had onze vermogensbeheerder bezwaar gemaakt tegen een eerder voorstel van de commissie die de code vernieuwde, om dit aspect wel in de code op te nemen. Ondanks dat de commissie niet inging op het verzoek van APG voor scherpere onafhankelijkheidseisen voor auditcommissies, is deze code duidelijk beter dan de oude code uit 2008. De focus op waardecreatie op de lange termijn en op bedrijfscultuur is een goede vooruitgang.

Duidelijke verbeteringen zitten er ook in de voorstellen van de commissie die werkt aan een vernieuwing van de Duitse Corporate Governance-code. Zo wordt voorgesteld om de communicatie tussen aandeelhouders en de Raad van Commissarissen te verbeteren en een klokkenluidersregeling op te zetten waarmee misstanden aan de orde kunnen worden gesteld. De directeur voor duurzaamheid en goed bestuur van APG is lid van de commissie die werkt aan de vernieuwing van de Duitse code. De definitieve code is begin 2017 verschenen.

Individueel aanspreekbare bestuurders

Zeventien Zweedse bedrijven hebben gehoor gegeven aan APG's verzoek om bestuurders voortaan individueel voor te dragen bij verkiezingen op aandeelhoudersvergaderingen. Omdat we het belangrijk vinden dat bestuurders individueel kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid, willen we dat er een einde komt aan de Zweedse praktijk op aandeelhoudersvergaderingen om alle bestuurders collectief via een voorstel te kiezen. Eind 2015 heeft APG aan 40 Zweedse bedrijven verzocht om hun bestuurders voortaan individueel te kandideren. Bedrijven die nog geen gehoor hebben gegeven aan dit verzoek zullen in 2017 opnieuw worden benaderd.

Meer diversiteit aan de top

Samen met andere beleggers heeft onze vermogensbeheerder 63 grote Amerikaanse bedrijven aangeschreven met het verzoek meer vrouwen op te nemen in hun bestuur. Daarbij ging het om bedrijven waar minimaal 40% van de bestuurders er al langer dan twaalf jaar zat en waar niet meer dan één vrouw zitting had in het bestuur. Deze bedrijven zijn erop gewezen dat APG in het komende aandeelhoudersseizoen er op zal letten of zij voldoende hun best doen voor het vergroten van de diversiteit in hun bestuur. Dit zal tevens moeten leiden tot een toename van het aantal onafhankelijke bestuurders.

Via beleggersvereniging Eumedion heeft APG een soortgelijke aankondiging uitgestuurd naar alle beursgenoteerde bedrijven in Nederland. Eumedion, dat elk jaar een brief uitstuurt met punten die beleggers belangrijk vinden en waarop bedrijven zullen worden beoordeeld, wil daarnaast dat in 2017 voldoende aandacht is voor de risico's van klimaatverandering en de gevolgen daarvan op de bedrijfsvoering.

Op het kantoor van APG in New York is samen met advocatenkantoor Ropes & Gray een bijeenkomst georganiseerd over de positie van vrouwen binnen private equity bedrijven. Op dit moment is niet meer dan 5% van de managers van deze bedrijven vrouw. Op een conferentie over hetzelfde onderwerp in Londen legde een van de duurzaamheidsspecialisten van APG uit hoe onze nieuwe vragenlijst voor private equity gebruikt zal worden om met beheerders van fondsen de discussie aan te gaan over de man-vrouw verhouding binnen hun bedrijf. Wij geloven dat meer diversiteit aan de top leidt tot betere bedrijfsresultaten.

Kwaliteit financiële verslagen

Een van de governance-specialisten van APG is benoemd als adviseur van de commissie die in de Verenigde Staten toezicht houdt op de kwaliteit van de financiële verslagen van beursgenoteerde bedrijven (Public Company Accounting Oversight Board). Voor ons als belegger is het erg belangrijk dat deze informatie betrouwbaar is.

OESO-afspraken voor vermogensbeheerders

Samen met maatschappelijke organisaties, andere beleggers en vertegenwoordigers van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) heeft APG overeenstemming bereikt over wat de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen betekenen voor grote beleggers. De OESO-richtlijnen zijn regels waarvan de landen die OESO-lid zijn (of die de OESO ondersteunen), vinden dat hun bedrijven zich aan moeten houden als het gaat om verantwoord ondernemerschap. Deze regels, die al in de jaren zeventig werden afgesproken, zijn een aantal keren geactualiseerd, het laatst

in 2011. Al eerder waren deze geactualiseerde regels nader uitgewerkt voor bijvoorbeeld de kledingsector, de landbouw en de mijnbouw. Nu is dat dus ook gebeurd voor beleggers. Daarbij is erop gelet dat de klachtencommissies in alle OESO-landen op een gelijke manier oordelen over klachten over vermogensbeheerders wanneer die te weinig zouden doen tegen misdrijvingen van de bedrijven waarin zij beleggen. De tekst over Verantwoord Ondernemerschap voor Institutionele Beleggers ligt nu ter goedkeuring bij de OESO-lidstaten. Het beleid en de aanpak van SPW zijn in lijn met de afgesproken standaard.

4. Tegengaan klimaatverandering

Van bedrijven waarin wij beleggen, verwachten we dat zij goed zicht hebben op de milieurisico's die ze lopen en een beleid hebben vastgesteld over hoe ze daarmee omgaan.

Het VN-Klimaatakkoord

Eén van de belangrijkste gebeurtenissen in 2016 was de inwerkingtreding van het VN-Klimaatakkoord van Parijs dat eind 2015 werd gesloten. Hierin kwamen vertegenwoordigers van bijna 200 landen overeen om de wereldwijde temperatuurstijging tot minder dan 2 graden Celsius te beperken. Ruim 120 landen hebben het akkoord geratificeerd, waaronder de Verenigde Staten, China en de Europese Unie.

Om dit doel van het VN-Klimaatakkoord te halen, zijn in het komende decennium flinke veranderingen nodig die bijna al onze beleggingen zullen raken. Met name voor energiebedrijven en bedrijven met een hoge CO₂-uitstoot is het cruciaal om hier goed op in te spelen.

Terugdringing CO₂-voetafdruk

Al een aantal jaren geleden zijn we begonnen met het meten van de CO₂-voetafdruk van onze aandelenbeleggingen. De beheerders van onze aandelenportefeuilles hebben in 2016 voor het eerst een target gekregen over hoeveel CO₂ de bedrijven in hun portefeuille maximaal mogen uitstoten. Door dit CO₂-plafond de komende jaren steeds iets te verlagen, werken we stapsgewijs toe naar een reductie van de CO₂-voetafdruk⁹ van onze aandelenportefeuille met 25% in 2020 ten opzichte van 2014. Met deze reductie dragen we niet alleen bij aan het tegengaan van klimaatverandering, maar zorgen we er ook voor dat onze beleggingsportefeuille minder risico's loopt als gevolg van maatregelen die overheden (kunnen) treffen als onderdeel van hun klimaatbeleid, zoals een hogere heffing op het uitstoten van broeikasgas.

Om het mogelijk te maken dat portefeuillemanagers bij hun beleggingsbeslissingen inderdaad op minder CO₂-uitstoot kunnen sturen, heeft onze vermogensbeheerder in 2016 een datasysteem ontwikkeld dat hen op dagbasis inzicht geeft in de CO₂-uitstoot van hun bedrijven. Resultaat hiervan: terwijl onze CO₂-uitstoot in 2015 nog steeg, is hij in 2016 met zo'n 22% afgenomen. In absolute aantallen gaat het om een reductie van zo'n 185.000 ton. Dat is ongeveer gelijk aan de hoeveelheid die jaarlijks wordt uitgestoten door 75.000 auto's.

De reductie vond plaats over onze gehele aandelenportefeuille. Een grote afname kwam tot stand na de splitsing van het Duitse energiebedrijf RWE in een deel waarin de fossiele energie-opwekking is ondergebracht en een deel voor de duurzame activiteiten (Innogy). Onze beleggingen in het fossiele deel zijn eind 2016 bijna volledig afgebouwd.

Als het gaat om onze CO₂-voetafdruk (onze totale uitstoot gedeeld door het aantal belegde euro's) hebben we een flink stap gezet in de richting van de 25% reductie die we ons als doel hebben gesteld voor 2020. Ten opzichte van ons basisjaar 2014 is de voetafdruk in 2016 met zo'n 16% afgenomen.

Uitdragen van onze visie en aanpak

Het internationale samenwerkingsverband van beleggers met zorgen over klimaatverandering (IGCC), waarin APG enkele jaren actief is, heeft een oproep verstuurd aan de leiders van

⁹ Voor het bepalen van de voetafdruk kijkt onze vermogensbeheerder hoeveel van de CO₂-uitstoot van de bedrijven in onze aandelenportefeuille voor onze rekening komt gezien het percentage van de aandelen van die bedrijven dat wij bezitten. Hiervoor let APG op de CO₂ die bedrijven zelf uitstoten en de CO₂ die wordt uitgestoten bij de productie van de door hen ingekochte energie (de zogenoemde scope 1 en 2 emissies). Voor de bedrijven waarover APG's dataleverancier Trucost geen gegevens heeft (zo'n 2,5% van onze portefeuillewaarde) worden industriegemiddelden gebruikt.

de grootste economieën om serieus werk te maken van de klimaatafspraken van Parijs.

Samen met tien andere Nederlandse financiële instellingen (pensioenuitvoerders, pensioenfondsen en banken) werkt APG aan gezamenlijke methodes om invloed op klimaatverandering te meten. Daarbij gaat het zowel om positieve invloed door bijvoorbeeld beleggingen in hernieuwbare energieopwekking, als negatieve invloed door middel van fossiele energiebeleggingen. Binnen het Platform Carbon Accounting Financials (PCAF), dat eind 2015 ten tijde van de Klimaatop in Parijs werd opgericht leidt APG de werkgroep die dit uitwerkt voor de beursgenoteerde aandelen. Andere werkgroepen doen dit voor projectfinanciering, staatsobligaties en hypotheke.

Stemmen over klimaatmaatregelen

Wij willen dat de olie- en mijnbouwbedrijven waarin we beleggen nadenken over de gevolgen die klimaatverandering kan hebben voor hun bedrijfsvoering. Maatregelen die overheden nemen om de CO₂-uitstoot te beperken, kunnen ervoor zorgen dat de vraag naar olie sneller daalt dan verwacht. Bij hun investeringsbeslissingen moeten bedrijven er rekening mee houden dat ze straks niet met voorraden blijven zitten die niet meer op een rendabele manier uit de grond kunnen worden gehaald.

Samen met andere aandeelhouders heeft APG er bij oliebedrijf ExxonMobil op aangedrongen dat het bedrijf jaarlijks rapporteert over hoe het om denkt te gaan met (mogelijke) maatregelen van overheden om klimaatverandering tegen te gaan, ook met de strenge maatregelen die nodig zijn om de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot maximaal 2 graden Celsius. Een voorstel hiervoor op de aandeelhoudersvergadering wist het ondanks steun van APG niet te halen (38% van de aandeelhouders was voor). Een (grote) meerderheid was er wel voor soortgelijke voorstellen op de aandeelhoudersvergaderingen van mijnbouwbedrijven Rio Tinto, Glencore en Anglo American die mede door APG waren ingediend. Hierbij werd samengewerkt met andere beleggers in de zogenoemde Aiming for A-coalitie die de grootste mijnbouw- en nutsbedrijven in Groot-Brittannië probeert aan te zetten tot minder CO₂-uitstoot. Op de aandeelhoudersvergadering van Shell heeft APG tegen de resolutie gestemd die het bedrijf opriep om niet langer te zoeken naar nieuwe olievoorraden en in 2030 volledig overgeschakeld te zijn op hernieuwbare energie. Wij vinden het niet de taak van de aandeelhouders om de transitie strategie van Shell te bepalen, maar van de Raad van Bestuur. Wel hebben we waardering voor de manier waarop de initiatiefnemers bijdragen aan de bewustwording over klimaatverandering.

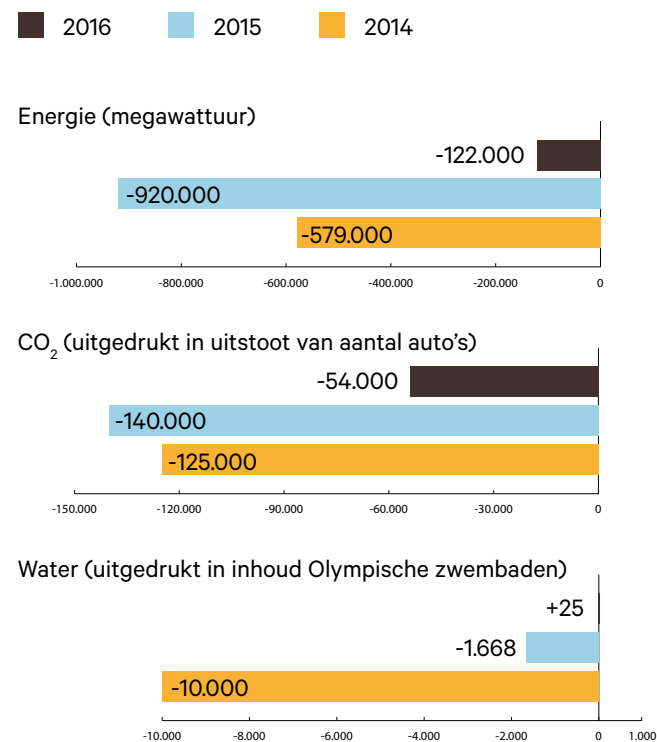
Bonussen koppelen aan verduurzaming

Met verschillende olie- en gasbedrijven heeft APG gesproken over het koppelen van de beloning van bestuurders aan duurzaamheidsdoelen. Het Noorse oliebedrijf Statoil gaf meer inzicht in hoe het zijn uitvoerende bestuurders beloont. Bij Statoil zijn beloningen niet alleen gekoppeld aan financiële prestaties maar ook aan het streven om koploper in de sector te worden als het gaat om veiligheid en duurzaamheid. Concrete doelen zijn afgesproken over het terugbrengen van de CO₂-uitstoot en het aantal grotere ongelukken. Shell-bestuurders worden inmiddels gestimuleerd om meer in te zetten op hernieuwbare energie doordat hun bonus mede afhangt van de vermindering van de CO₂-uitstoot bij drie bedrijfsonderdelen.

Verduurzaming vastgoed vordert

De afgelopen jaren heeft APG flinke stappen gezet bij het verduurzamen van het vastgoed waarin we beleggen. Ook in 2016 werd daarbij vooruitgang geboekt, al was die kleiner dan in 2015 en 2014. Dat blijkt uit het jaarlijkse onderzoek van de GRESB.

Figuur: Met hoeveel veranderde de milieuoetadruk van het vastgoed waarin wij beleggen?¹⁰

¹⁰ Het gaat hier om de totale besparingen die de vastgoedbedrijven waarin wij beleggen aan GRESB hebben gerapporteerd. Ze zijn niet gerelateerd aan het aandeel dat wij ervan bezitten.

GRESB, dat in 2009 mede door APG werd opgericht om de duurzaamheidsprestaties van vastgoed te meten, doet jaarlijks een vergelijkend onderzoek waarbij wordt gekeken naar milieufactoren en zaken als werkveiligheid, het betrekken van belanghebbenden en het tegengaan van omkoping. Onze beleggingen scoren goed in het GRESB-overzicht. Terwijl de GRESB-deelnemers gemiddeld 60 punten halen op een schaal van 0 tot 100, behaalt onze vastgoedportefeuille een score van 68.

De uitkomsten van het GRESB-onderzoek gebruikt APG in gesprekken met de fondsen en bedrijven over hoe zij hun prestaties kunnen verbeteren. Eerdere gesprekken met de Nederlandse woningverhuurder Vesteda leidden er in 2016 toe dat de GRESB-score van Vesteda flink steeg. Op een schaal van 0 tot 100 scoorde Vesteda 67 punten, tegenover 38 punten in 2015.

5. Opkomen voor mensenrechten

Bedrijven mogen niet medeplichtig zijn aan mensenrechtenschendingen. Dat is één van de afspraken die binnen het verband van de Verenigde Naties zijn gemaakt over verantwoord ondernemen en die aan de basis liggen van ons beleid. Volgens deze VN Global Compact-afspraken moeten bedrijven ook voorkomen dat hun activiteiten bijdragen aan het schenden van mensenrechten. Daarnaast zijn arbeidsrechten een belangrijk thema binnen de VN Global Compact.

Kinderarbeid in kobaltwinning

Mede naar aanleiding van een onderzoek van Amnesty International over de inzet van kinderen bij de kobaltwinning in Congo (DRC), heeft APG informatie ingewonnen bij een aantal bedrijven waarin wij beleggen. Toen de respons mager bleek, heeft onze vermogensbeheerder een coalitie van 23 grote beleggers tot stand gebracht om dit probleem aan te pakken.

Kobalt is een steeds belangrijker wordende grondstof die essentieel is voor oplaadbare batterijen voor bijvoorbeeld mobiele telefoons en elektrische auto's. Ongeveer de helft van de wereldvoorraad zit in de Congolese bodem. Via doorgaans meerdere tussenschakels (mijnwerkers, opkopers, smelters etc.), komt de kobalt bij de grote elektronica-, auto- en batterijproducenten waarin wij beleggen. Dertien daarvan zijn door APG benaderd met de vraag hoe zij voorkomen dat er bij de winning van hun kobalt kinderen worden ingezet.

Casus: BP stopt boorplannen voor Australische kust

Het Britse olie- en gasbedrijf BP kondigde aan om te stoppen met de voorbereidingen voor diepzeeboringen in de Grote Australische Bocht. Dat deze plannen onder de kust van het zuiden van Australië vanuit milieuperspectief omstreden waren (onder andere vanwege de aanwezigheid van walvissen en andere bedreigde diersoorten), werd APG duidelijk dankzij actievoerders op de BP-aandeelhoudersvergadering in Londen. Nadat informatie was ingewonnen bij maatschappelijke organisaties waarmee eerder was samengewerkt bij een soortgelijk project (Greenpeace en ShareAction), sprak APG zijn zorgen uit bij BP. Dit vanwege de plannen van BP hoe om te gaan met weglekkende olie en de economische vooruitzichten van het project. Omdat de ontwikkeling van nieuwe wingebieden jaren kan duren, had APG twijfels over de mogelijkheid om het project rendabel te maken, zeker gezien de klimaatafspraken van Parijs. Niet lang na deze gesprekken kondigde BP aan te stoppen met het project omdat het niet meer paste in de strategie die eerder in 2016 was herzien.

Computermaker Apple reageerde hierop door zijn aanpak publiekelijk bekend te maken. Twee andere grote bedrijven hebben aangekondigd hier binnenkort ook mee te komen. Ook aan de vereniging van grote elektroniekbijbedrijven (EICC) en de Chinese Kamer van Koophandel (veel bedrijven in de tussenhandel zijn in Chinese handen) is gevraagd om kinderarbeid tegen te gaan.

In 2017 zal APG deze benadering blijven volgen. Door druk te blijven zetten op de grote bedrijven verwachten we dat het probleem effectief kan worden aangepakt, ook bij de tussenhandel die APG niet rechtstreeks kan bereiken omdat deze bedrijven voor onze vermogensbeheerder niet belegbaar zijn.

Kinderarbeid in de cacao

Tijdens gesprekken met grote cacao- en chocoladebedrijven als Nestlé, Mondelez en The Hershey Company heeft APG aangedrongen op een eenduidige aanpak om kinderarbeid uit de hele productieketen te elimineren. Daarbij zouden zij zich moeten binden aan sectorinitiatieven als het CocoaAction-programma waarin cacao- en chocoladebedrijven samenwerken aan een verdere verduurzaming. Belangrijk zijn maatregelen tegen de oorzaken van kinderarbeid, zoals beter toegankelijk onderwijs, een hogere arbeidsproductiviteit en hogere lonen waardoor het werk ook voor volwassenen aantrekkelijk wordt. Bij CocoaAction is aangedrongen op ambitieuze doelstellingen op dit terrein en transparantie over wat wel en niet lukt.

Cacaoleverancier Barry Callebaut heeft het advies van APG om heldere en ambitieuze doelstellingen te formuleren, overgenomen in zijn nieuwe duurzaamheidsstrategie, die onder meer gericht is op het uitbannen van kinderarbeid in 2025.

Mensenrechtenbenchmark

Onze vermogensbeheerder APG is toegetreten tot de stuurgroep van de zogenoemde Corporate Human Rights Benchmark.

Deze benchmark gaat bedrijven vergelijken op hun prestaties op het gebied van mensenrechten. In 2017 wordt de eerste pilot gepubliceerd waarin honderd bedrijven in drie sectoren (energie, landbouw en kleding) met elkaar worden vergeleken. Hierdoor zal meer informatie beschikbaar komen die als input kan dienen voor de gesprekken die onze beleggers met bedrijven voeren over mogelijke verbeteringen van hun bedrijfspraktijk.

Bedrijven met een eigen beleid

Het Nederlandse Arcadis publiceerde eind 2016 een eigen beleid voor mensen- en arbeidsrechten. Onze vermogensbeheerder had hierop aangedrongen omdat het ingenieurs-, ontwerp- en adviesbureau betrokken is bij grote infrastructurele werken in verschillende landen, variërend van de nieuwe kustwering in Katwijk tot het openbaarvervoerstelsel in Jeddah (Saudi-Arabië). Dit soort projecten kan grote gevolgen hebben voor de lokale bevolking en voor de werknemers die ze moeten uitvoeren.

Op de aandeelhoudersvergadering van de Amerikaanse sigarettenfabrikant Philip Morris steunde APG een motie die de onderneming oproep om een mensenrechtenbeleid op te zetten met aandacht voor het recht op gezondheid. Ook zou de onderneming ervoor moeten zorgen dat haar lobby- en marketingactiviteiten niet de inspanningen ondermijnen van nationale overheden om de gezondheid van hun burgers te beschermen. Met 18% van de stemmen vóór werd de motie verworpen.

Datzelfde lot trof het verzoek aan het Amerikaanse internetverzendbedrijf Amazon.com om meer te rapporteren over zijn inspanningen voor het voorkomen van mensenrechtenschendingen, ook bij leveranciers en afnemers. Daarbij werd onder meer verwezen naar een conflict van het bedrijf met Duitse vakbonden over lonen die onder het wettelijke minimum zouden liggen. Alhoewel de motie werd verworpen, was de steun ervoor (25%) beduidend groter dan die voor een vergelijkbare motie in 2015 die maar door 5% werd gesteund.

Ook geen succes hadden moties die APG ondersteunde bij meerdere Amerikaanse bedrijven over het voorleggen van eventuele beschuldigingen van betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen aan de nationale contactpunten die hiervoor zijn ingesteld door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Die zouden zich dan ook moeten kunnen buigen over bijvoorbeeld inperking van het recht om collectief te mogen onderhandelen over arbeidsvoorwaarden en discriminatie op de werkplek. Bij tabaksbedrijven Altria, Philips Morris, Reynolds American en snackbedrijf Mondelez schommelde de steun hiervoor tussen de 5 en 9%.

6. Uitgesloten bedrijven en staatsleningen

Al een flink aantal jaren is het ons beleid om niet te beleggen in producenten van wapens die verboden zijn volgens internationale verdragen waaraan Nederland zich heeft verbonden. Bedrijven die de internationale afspraken schenden over verantwoord ondernemen kunnen we ook op onze uitsluitingslijst zetten. Dat is de kern van ons uitsluitingsbeleid dat naast het nieuwe insluiten van beleggingen blijft bestaan.

Concreet betekent dit dat we niet beleggen in bedrijven die betrokken zijn bij het maken van clusterbommen, anti-persoons(land)mijnen en chemische en biologische wapens. Bedrijven die kernwapens produceren worden uitgesloten wanneer ze dit doen in tegenspraak met het door Nederland geratificeerde internationale verdrag dat kernwapenverspreiding

moet tegengaan. De productie van kernwapens is alleen toegestaan voor en door landen die er volgens dit verdrag over mogen beschikken (Verenigde Staten, Rusland, China, Frankrijk en Groot-Brittannië).

Belangrijk in ons uitsluitingsbeleid zijn ook de tien uitgangspunten van de VN Global Compact over mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en het tegengaan van corruptie. Een bedrijf dat handelt in tegenspraak met deze uitgangspunten kan worden uitgesloten wanneer het niet lukt om het via een dialoog (engagement) aan te zetten tot voldoende verbeteringen. Dat is dan de laatste stap in een intensief proces dat soms meerdere jaren duurt, waarbij gewerkt wordt met duidelijke eisen en deadlines.

Van de bedrijven waarmee APG in 2016 in gesprek was over duurzaamheid en goed ondernemingsbestuur, werden er zeven verdacht van het schenden van de UN Global Compact-afspraken. Daarbij ging het om mensenrechtenschendingen, slecht milieumanagement, omkoping en corruptie, en onethisch gedrag. Met deze bedrijven¹¹ zijn meerdere contacten geweest in 2016 (en in eerdere jaren) waarbij is aangedrongen op verbeteringen. Vier van deze bedrijven worden eind 2016 niet meer beschouwd als mogelijke VN Global Compact-schenders. Met drie andere gaat de dialoog verder omdat er geen of onvoldoende verbeteringen waren.

Nieuwe uitsluitingen

Begin 2016 hebben we onze uitsluitingslijst uitgebreid met de moederbedrijven van twee ondernemingen die we al eerder op de lijst hadden gezet. Het Indiase L&T Finance Holding is de grootaandeelhouder van Larsen & Toubro, dat we hebben uitgesloten vanwege mogelijke betrokkenheid bij de productie van kernwapens voor India. Het Zuid-Koreaanse S&T Holdings is grootaandeelhouder van S&T Dynamics, dat we in 2015 hebben uitgesloten vanwege de productie van antipersoonsmijnen.

Het Roemeense Aeroteh SA, een producent van clusterwapens, is van de uitsluitingslijst gehaald omdat het niet langer een beursgenoteerde onderneming is. We hebben het toegevoegd aan onze (niet-openbare) lijst met private bedrijven waarin we niet willen beleggen omdat ze handelen in tegenspraak met ons beleid. Eind 2016 staan er 19 beursgenoteerde bedrijven op onze uitsluitingslijst (zie bijlage 2).

Liberia en Ivoorkust hebben we verwijderd van de lijst met landen waarvan we geen staatsleningen willen hebben. Landen komen op die lijst wanneer ze door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties worden gestraft met een wapenembargo. De embargo's tegen Liberia en Ivoorkust werden in 2016 juist opgeheven.

Eén van de externe managers bleek in de tweede helft van het jaar, tegen de instructies in, toch enkele weken te hebben belegd in een bedrijf dat op onze uitsluitingslijst staat. Dit was het gevolg van een fout in het waarschuwingssysteem van deze manager die werd signaleerd bij een controle door onze vermogensbeheerder. De aandelen zijn verkocht en de systemen aangepast. De financiële schade is door de externe manager vergoed.

¹¹ We maken de namen niet bekend van de bedrijven waarmee engagements lopen in het kader van de VN Global Compact, omdat dit mogelijk koersgevoelige informatie is.

7. Vooruitblik 2017 en verder

In 2017 willen we onze deelnemers nog meer betrekken bij ons beleid voor verantwoord beleggen. Via onze site www.spw.nl en onze nieuwsbrieven zullen we meer informatie gaan geven over wat we doen. Ook willen we een beter zicht krijgen op hoe onze deelnemers aankijken tegen verantwoord beleggen.

Wanneer wij in kaart hebben welke thema's onze deelnemers het belangrijkste vinden, zullen we als bestuur nagaan of het zinvol en mogelijk is om ons beleid daarop aan te passen. Daarnaast willen we ook meer inzicht krijgen in hoe deelnemers aankijken tegen de relatie tussen verantwoord beleggen en rendement. Daarnaast gaan we verder met de stappen die we in 2016

hebben gezet bij het verder verduurzamen van onze portefeuille. De beoordeling of bedrijven duurzaam en verantwoord opereren, die noodzakelijk is voor de invoering van ons insluitingsbeleid, zal onze vermogensbeheerder in 2017 voortzetten. Aan het einde van het jaar verwachten we voor een substantieel aantal bedrijfstukken in kaart te hebben wie tot de koplopers behoren en wie tot de achterblijvers. Hierdoor kunnen de managers van onze aandelen- en obligatieportefeuilles kiezen voor koplopers en bedrijven die de potentie hebben om zich te verbeteren. Dit proces zal in de jaren daarna worden voortgezet totdat in 2020 alle sectoren in kaart zijn gebracht.

Bijlage 1.

Bedrijven waarmee contact was over duurzaamheid en goed bestuur

In 2016 hadden de specialisten van APG contact met 245 beursgenoteerde bedrijven over duurzaamheid en goed bestuur. Het soort onderwerpen dat ze aan de orde stelden, staat in het overzicht hierna. Met verschillende bedrijven werd gesproken over meerdere onderwerpen. Een verklaring van de gebruikte landencodes staat aan het einde van het overzicht.

Bedrijven	245	2	194	25	16	11	11	Tegengaan corruptie	Ondernemingsbestuur	Uitbannen kinderarbeid	Milieu	Mensrechten	Veilige arbeidsomstandigheden
ASML	NL		+										
ABB	CH		+										
ABN Amro	NL		+										
Acadia Realty Trust	US		+										
ACC	IN		+										
Aditya Birla Nuvo	IN		+										
AGCO Corporation	US		+										
Ahold	NL		+										
Ahold Delhaize	NL		+										
AIG	US		+										
AIMS AMP Capital REIT	SG		+										
Alexandria Real Estate Equities, Inc.	US		+										
American Electric Power	US		+										
Amgen	US		+										
AMMB Holdings	MY		+										
Anheuser Busch InBev	BE				+								
Annaly Capital Management	US		+										
Apple Inc.	US			+									+
Arcadis	NL					+							
Asahi Holding	JP		+										
Astra Agro Lestari	ID		+		+								
AvalonBay Communities, Inc.	US		+										
Bajaj Auto	IN		+										
Bank of America Corporation	US		+										
Bank of East Asia	HK		+										
Barry Callebaut	CH			+									
BBA Aviation	UK		+										
BBVA	ES		+										
Best Buy	US		+										
Boston Properties, Inc.	US		+										
BP	UK		+										
BPCL	IN		+										
Britannia Industries	IN		+										
British American Tobacco	UK			+									
British Land	UK		+										
Britvic plc	UK		+										
Brixmor Property Group Inc.	US		+										
Bunge	US				+	+							
BYD	CN			+									
Cairn India	IN		+										
Care Capital Properties, Inc.	US		+										
CBS	US		+										
China Development Financial Holding	TW		+										
China Mobile	CN		+										
China Overseas Land & Investment	CN		+										
China State Construction	CN		+										
Cie Financiere Richemont SA	CH		+										
Citigroup	US		+										
Clariant	CH			+									
Comcast	US		+										
Conwert	AT		+										
CTBC Financial Holding	TW		+										
Daimler AG	DE			+									
Dalian Wanda Commercial Properties	CN		+										
Darden Restaurants	US				+								
DCT Industrial, Inc.	US		+										
Deutsche Bank	DE		+										
Deutsche Telekom	DE					+							
Digital Realty Trust, Inc.	US		+										
Direct Line Group	UK		+										
DSM	NL		+										
DTE Energy	US		+										
Elementis plc	UK		+										
Engie	FR		+										
ENI Spa	IT		+										
Entergy	US		+										
Equity Lifestyle Properties, Inc.	US		+										
Equity One, Inc.	US		+										
Equity Residential	US		+										
Finmeccanica	IT	+											
Foncière des Régions	FR		+										
Footlocker	US												+
Freeport Mc Moran	US				+	+							
Fuji Film Holding	JP		+										
G4S	UK		+			+							

		Tegengaan corruptie	Ondernemingsbestuur	Uitbannen kinderarbeid	Milieu	Mensrechten	Veilige arbeidsomstandigheden			Tegengaan corruptie	Ondernemingsbestuur	Uitbannen kinderarbeid	Milieu	Mensrechten	Veilige arbeidsomstandigheden
Gap	US						+			KEPCO	KR	+			
Gazprom	RU					+				Kia Motor	KR	+			
Gemalto	NL	+								Kimco Realty Corporation	US	+			
General Electric	US	+								Kingboard Chemical	HK		+		
General Motors Company	US	+								Klépierre	FR	+			
Generali	IT				+					KT	KR	+			
Genting Plantations	MY				+					KT&G	KR	+			
Golden Agri-Resources	SG	+								Kuala Lumpur Kepong Bhd	MY				+
Goldman Sachs	US	+								Lenovo Group	CN		+		
Goodman Group	AU	+								LG Chem	KR	+	+		
GPT	AU	+								LG Display	KR	+			
Grainger PLC	UK	+								LG Household & Health Care	KR	+			
Grasim Industries	IN	+								Li & Fung Ltd	HK				+
Gudang Garam	ID		+							Mahindra & Mahindra Ltd	IN	+			
Gujarat Pipavav Port	IN	+								Marks & Spencer	UK			+	
Hammerson	UK	+								Merlin Properties	ES	+			
Hana Financial	KR	+								MetLife	US	+			
Heineken	NL	+								Microsoft Corp	US	+	+	+	
Hennes & Mauritz AB	SE						+			Mondelez	US		+		
Hershey Company	US		+							MRF	IN	+			
HM Sampoerna Agro	ID		+							Naver	KR	+			
Host Hotels & Resorts, Inc.	US	+								Nestle	CH		+		
HP Inc.	US		+				+			New York REIT, Inc.	US	+			
HPCL	IN	+								Nike	US				+
Hyundai Fire & Marine	KR	+								Novo Nordisk	DK	+		+	
Hyundai Motor	KR	+								Oracle	US	+			
Iberdrola	ES	+								Origin Energy	AU	+			
ICICI Bank	IN	+								Panasonic Corp	JP	+	+		
Imperial Brands	UK		+							Pepsico	US	+			
Inditex	ES						+			Pernod Ricard	FR	+			
Indofood Agri Resources	ID				+					Pfizer	US	+			
ING Groep	NL	+								Philip Morris International	US		+		
Intesa SanPaolo SPA	IT	+								Philips	NL	+			
IOI Corp	MY				+					Philips Lighting	NL	+			
Itau Unibanco	BR	+								Ping An	CN	+			
ITC	IN	+								Posco	KR	+			
J C Decaux	FR	+								Post Properties, Inc.	US	+			
Japan Tobacco	JP		+							Prologis, Inc.	US	+			
JC Penny	US						+			PSP Swiss Property	CH	+			
John Wood Group plc	UK	+								Public Service Enterprise Group	US	+			
JR East	JP	+								Public Storage	US	+			
JX Holdings	JP	+								Randgold Resources	JE	+			
KB Financial	KR	+								Regency Centers Corporation	US	+			
KDDI	JP	+								Renault	FR	+			

		Tegengaan corruptie	Ondernemingsbestuur	Uitbannen kinderarbeid	Milieu	Mensrechten	Veilige arbeidsomstandigheden
Repsol	ES	+					
Reynolds American Inc	US		+				
RLJ Lodging Trust	US	+					
Rostelecom	RU	+					
Rotork	UK	+					
Royal Dutch Shell	UK	+					
Royal Mail plc	UK	+					
Safestore Holdings	UK	+					
Samsung C&T	KR	+					
Samsung Card	KR	+					
Samsung Electronics	KR	+	+				
Samsung Engineering	KR	+					
Samsung Fire & Marine	KR	+					
Samsung Heavy	KR	+					
Samsung Life Insurance	KR	+					
Samsung SDI	KR		+				
Santander	ES	+					
Scentre Group	AU	+					
Segro	UK	+					
SEMCO	KR	+					
Shanghai Electric	CN	+					
Shinhan Financial	KR	+					
Shinsegae	KR	+					
Showa Shell Sekiyu	JP	+					
Sime Darby Bhd	MY			+			
Simon Property Group, Inc.	US	+					
Sinopec Shanghai	CN	+					
SK Holdings	KR	+					
SK Hynix	KR	+					
SK Innovation	KR	+					
Sony Corp	JP		+				
Spark Infrastructure	AU	+					
Spirax-Sarco	UK	+					
Sponda Oyj	FI	+					
Standard Chartered	UK	+					
Standard Life	UK	+					
Statoil	NO					+	
Sunac China Holdings	CN	+					
Swedbank	SE	+					
Swedish Match	SE	+					
Swiss Re	CH	+					
Sysco	US	+					
Taishin Financial Holding	TW	+					
Tata Consultancy Services	IN	+					
Tata Motors	IN	+					
Tata Power	IN	+					
Tata Sons	IN	+					
Tata Steel	IN	+					
Taubman Centers	US	+					
Telecom de France	FR				+		
Tesla Motors	US	+					
Thai Union Group	TH					+	
The Hartford Financial Services Group	US	+					
The Travelers Companies	US	+					
Time Warner	US	+					
Tishman Speyer	US						+
Tonen General	JP	+					
Total	FR				+		
Toyota Motor	JP	+					
UBM	UK	+					
UBS	CH	+					
UltraTech	IN	+					
Unibail Rodamco	FR	+					
Unilever	NL	+					
The Unite Group plc	UK	+					
Vallourec	FR	+					
Vedanta	IN	+					
Ventas, Inc.	US	+					
Vicinity Centres	AU	+					
Volkswagen AG	DE	+	+				
Vornado Realty Trust	US	+					
Wells Fargo	US	+					
Western Digital	US	+					
Wilmar	SG				+		
Wolters Kluwer	NL	+					
WPP	UK	+					
WR Berkley	US	+					
Yamana Gold	US	+					
Yuanta Financials	TW	+					
Zhejiang Huayou Cobalt	CN			+			
Zijin Mining	CN				+	+	

Verklaring landencodes

AT Oostenrijk, **AU** Australië, **BE** België, **BR** Brazilië, **CH** Zwitserland, **CN** China, **DE** Duitsland, **DK** Denemarken, **ES** Spanje, **FI** Finland, **FR** Frankrijk, **HK** Hongkong, **ID** Indonesië, **IN** India, **IT** Italië, **JE** Jersey, **JP** Japan, **KR** Zuid-Korea, **MY** Maleisië, **NL** Nederland, **NO** Noorwegen, **RU** Rusland, **SE** Zweden, **SG** Singapore, **TH** Thailand, **TW** Taiwan, **UK** Groot-Brittannië, **US** Verenigde Staten

Bijlage 2.

Lijst met uitgesloten bedrijven ¹² en staatsleningen

Uitgesloten vanwege schending UN Global Compact

PetroChina	China
TEPCO	Japan
Walmart	Verenigde Staten

Uitgesloten vanwege betrokkenheid bij de productie van clusterwapens

Aryt Industries Ltd.	Israël
Ashot Ashkelon	Israël
China Aerospace International Holdings	China
China Spacesat	China
Hanwha Corporation	Zuid-Korea
Motovilikha Plants JSC	Rusland
Norinco International Cooperation Ltd.	China
Orbital ATK	Verenigde Staten
Poongsan Corporation	Zuid-Korea
Poongsan Holdings Corporation	Zuid-Korea
Textron	Verenigde Staten

Uitgesloten vanwege betrokkenheid bij productie van anti-persoonsmijnen

S&T Dynamics Co Ltd	Zuid-Korea
S&T Holdings	Zuid-Korea

Uitgesloten vanwege kernwapenproductie in strijd met Non-proliferatieverdrag

Larsen & Toubro	India
L&T Finance Holdings	India
Walchandnagar Industries Ltd	India

Uitgesloten staatsobligaties vanwege wapenembargo Veiligheidsraad Verenigde Naties

Centraal-Afrikaanse Republiek, Democratische Republiek Congo, Eritrea, Irak, Iran, Jemen, Libië, Noord-Korea, Soedan, Somalië

¹² De uitsluitingslijst op deze pagina is de lijst die geldt per 1 januari 2017. Op deze lijst staan alleen landen en beursgenoteerde ondernemingen. In contracten met externe managers is vastgelegd dat zij ons uitsluitingsbeleid toepassen voor niet-beursgenoteerde ondernemingen. De (niet-uitputtende) lijst die daarvoor wordt gehanteerd, omvat ook nog eens 50 ondernemingen waarvan de meeste betrokken zijn bij clusterwapenproductie. Externe managers hoeven het uitsluitingsbeleid niet toe te passen voor niet-beursgenoteerde beleggingen die al in de portefeuille zaten voordat het uitsluitingsbeleid (of delen daarvan) van kracht werd(en).

2016

**Verslag
Verantwoord
Beleggen**

Versie
13 juni 2017

SPW
Goed voor
elkaar.

www.spw.nl